

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 35.073.534

В. Б. ДЗЮНДЗЮК

РОЗВИТОК ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В ХХІ СТОРІЧЧІ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ВИКЛИКИ

Розглянуто вплив тенденцій і процесів, що відбуваються в сучасному світі, на національні держави. Визначено, яким чином змінюється роль і функції держави, з якими викликами публічне управління має та матиме справу в ХХІ ст.

Ключові слова: держава, національна держава, публічне управління, сучасні тенденції.

In the article the influence of trends and processes, which take place in the modern world, on the national states are examined. It is determined how a role and functions of the state changes, with what challenges deals and will deal the public administration in the 21th century.

Key words: state, national state, public administration, modern trends.

Останні двадцять років багато науковців замислюються над тим, якою буде держава в ХХІ ст., якими будуть її функції і чи існуватиме вона взагалі, принаймні, у звичному для нас вигляді. На нашу думку, держава як інститут, безумовно, збережеться, вона, як і раніше, матиме вагу і силу, хоча не викликає сумніву і те, що її функції і роль зазнають змін, продиктованих тими проблемами і тенденціями публічного управління, які, зароджуючись зараз, розвиватимуться протягом нинішнього сторіччя. У роботі розглядаються такі чотири тенденції:

1. Втрата державою до певної міри монополії на реалізацію владних повноважень, збільшення центрів влади.

2. Зростання значення економічних, соціальних і гуманітарних функцій держави.

3. Посилення впливу інформаційного суспільства на публічне управління.

4. Повернення в публічному управлінні до деяких “класичних” принципів бюрократії, описаних Максом Вебером.

Перша тенденція пов'язана з процесами глобалізації. Політика, що виходить за рамки однієї країни, охоплює все більш широке коло проблем. Енергетична, науково-технічна, транспортна, соціальна, екологічна політика

все сильніше транснаціоналізуються. Міністерства закордонних справ поступово втрачають звичну роль єдиного представника держав на міжнародній арені. Тому все гостріше постає проблема інституційного забезпечення координації зовнішньополітичних ліній різних акторів, причому як усередині держав, так і між ними. Виборці, уряди, парламенти, політичні еліти не можуть більше абстрагуватися від того, наскільки вирішення ними внутрішніх проблем залежить від зовнішніх впливів і решти світу.

Мабуть, зараз уже ніхто не піддає сумніву існування глобалізаційних процесів у сучасному світі, але іноді не звертається увага на те, що вони відбиваються не лише на наднаціональному, але і на національному рівні, адже процеси, пов'язані з глобалізацією, дещо зменшують можливості національних урядів контролювати ситуацію і управляти нею на території своїх держав. З одного боку, збільшується впливовість транснаціональних корпорацій, з іншого – інститутів громадянського суспільства, національних і міжнародних неурядових організацій, що здійснюють зростаючий вплив на громадську думку, політику, вироблення законів, навіть беруть безпосередню участь у публічному управлінні. Відтак, держава дійсно в певному сенсі перестає бути монополістом щодо реалізації владних повноважень.

У цілому, спираючись на думку Клауса Зегберса, професора Вільного університету міста Берлін, можна виокремити, поряд з державою, таких впливових акторів міжнародного і внутрішньонаціонального життя:

- міжнародні інститути і організації;
- транснаціональні економічні актори;
- субдержавні регіональні актори (республіки, регіони, федеральні землі тощо), що все частіше і масштабніше діють в інтернаціональних і транснаціональних просторах, не вдаючись до посередництва урядів;
- мережі громадських неурядових акторів;
- так звані гібридні (державно-приватно-громадські) утворення [2].

Саме через начебто втрату національною державою певних важелів впливу і виникли думки стосовно можливості та необхідності створення системи глобального управління. З цього приводу існують чотири основні концепції:

1) *концепція світового уряду*, що є, по суті, збільшеною моделлю національної держави. Слід зазначити, що ця концепція в даний час є маргіальною, оскільки жодний світовий уряд не може мати достатньої політичної легітимачії;

2) *концепція реформування ООН*, відповідно до якої її Рада Безпеки перетворюється на квазіуряд, а Генеральна Асамблея – на квазіпарламент. У такого підходу немало прихильників, але він також піддається суттєвій критиці як суто етатистський;

3) *концепція політичного управління глобальним розвитком з боку групи найвпливовіших держав*, об'єднаних у “велику сімку (вісімку, десятку, двадцятку і так далі)” або якусь іншу організацію. Подібна концепція вже активно реалізується на практиці, але неминуче зустрічатиме протидію в тих держав, які не належать до цього елітарного клубу;

4) *концепція корпоративного глобального управління*, яка користується найбільшою популярністю у багатьох теоретиків глобалізації, оскільки передбачає колективний процес пошуку і реалізації рішень через низку різноманітних і різнопланових інституціональних механізмів. Дана концепція ґрунтується на визнанні полі-центричності світу і пропонує залучати до глобального управління не лише держави, а також акторів приватного і третього сектора [6; 10].

Безумовно, глобалізація принесла і ще принесе багато користі, але необхідно сказати і про її негативні наслідки. Досить багато писалось і говорилось про культурну універсалізацію, уніфікацію, втрату національної ідентичності, збільшення економічної залежності та вразливості, що можна наочно бачити під час світових економічних і фінансових криз, тому не будемо на цьому зупинятись, а зазначимо два інших наслідки, на які не завжди звертають увагу.

Перший наслідок – це зменшення рівня прогнозованості глобального розвитку. Пов'язано це з тим, що такі міжнародні організації, як СОТ, МВФ, Світовий банк уже зараз займаються питаннями, які раніше були винятково справою національних держав. Але всі ці організації є класичними зразками моноорієнтованих структур, що явно недостатньо враховують комплексні наслідки своїх дій, до того ж не мають єдиного розуміння стосовно глобального управління, яке вони практично здійснюють.

Другий наслідок – це суперечливий вплив на демократичні цінності та інститути. Дійсно, з одного боку, інформаційна прозорість світу, імперативи децентралізації і ринкової економіки прискорюють розповсюдження демократії, підтвердженням чому є те, що кількість демократичних держав на планеті постійно зростає. Але, з іншого – глобалізація, скорочуючи внутрішній державний суверенітет, сприяє тим самим послабленню легітиматії демократичних інститутів у рамках окремих держав. До цього слід додати і те, що все більший вплив у світі мають, як зазначалось, транснаціональні корпорації і неурядові організації, керівництво яких не формується за допомогою традиційних демократичних процедур, що не може не позначатися негативно на глобальних процесах демократизації.

Вирішення зазначених проблем і суперечностей знаходиться в компетенції національних держав. Крім того, національна держава на сьогодні є найбільш розвиненою формою суспільного договору, в рамках якого люди можуть до певної міри впливати на умови свого існування, і саме в руках національної держави залишаються важелі, за допомогою яких вона покликана знаходити баланс між інтересами різних груп населення. Тому можна, на наш погляд, стверджувати, що глобалізація жодним чином не означає занепад держави, а призводить лише до трансформації її функцій і ролей.

Звідси випливає друга із зазначених тенденцій, що безпосередньо пов'язана і є наслідком такої трансформації.

Деякі науковці стверджують, що в ХХІ ст. економічна сила транснаціональних компаній перевищить потенціали навіть крупних держав.

Не можемо з цим погодитись. Дійсно, глобалізація змінює роль держави в економіці, відношення між нею і незалежними господарюючими суб'єктами. І дійсно, іноді із самостійного гравця на економічному полі вона перетворюється на арбітра. Але хто має більшу владу на полі: гравець чи арбітр?!

В умовах, коли економіка стає все більш мобільною, загострюється конкурентна боротьба за створення якнайкращих умов для розміщення виробництва і залучення інвестицій, у держави залишаються всі можливості впливати на національну економіку шляхом створення привабливих рамок умов. До того ж у кризові моменти буває необхідною підтримка самого процесу функціонування національного господарства як відносно автономної системи. Важливою функцією держави є і сприяння формуванню інфраструктурних систем, з одного боку, тих, що скріплюють воєдино національне господарство, а з іншого – об'єднують його із зовнішнім світом, забезпечуючи йому за можливості сприятливу позицію у світовій економіці. Тобто економічні функції держави збільшуються, стають більш різноманітними і більш складними. Те ж саме стосується і соціальних функцій.

Хоча зараз ми говоримо про державу сьогодення та майбутнього, але слід визнати, що перенесення центру уваги на соціальну функцію як одну з основних функцій держави почалось раніше – у середині XIX ст. Саме тоді Лоренц фон Штайн включив до переліку функцій держави підтримку абсолютної рівності в правах для всіх різних суспільних класів, для окремої приватної особи за допомогою своєї влади [3]. Держава, згідно зі Штайном, зобов'язана сприяти економічному і суспільному прогресу всіх своїх громадян, адже врешті-решт розвиток одного виступає умовою розвитку іншого, і саме в цьому сенсі йдеться про соціальну державу [Там же].

Звернемо увагу ще на одне підгрунття зміни акцентів у реалізації функцій держави із силових, на економічні, соціальні та гуманітарні. Йдеться про концепцію “м'якої сили”. Як відомо, вперше термін “м'яка сила” застосував професор Гарвардського університету Джозеф Най у своїй роботі “Приречені на лідерство: Природа американської влади, що змінюється” [7]. Проте, на власну думку, цілком новою дану концепцію назвати не можна, адже схожі думки містяться, наприклад, у концепції “культурно-ідеологічної гегемонії”, яка була викладена Антоніо Грамши в його відомих “Тюремних зошитах” [1].

Але так чи інакше, ідея про те, що сучасна держава має використовувати замість грубої сили (або поряд з нею) більш тонкі засоби та інструменти зовнішнього та внутрішнього впливу, отримала не лише теоретичне визнання, а і практичну реалізацію.

Не викликає сумніву і те, що в умовах глобальних процесів сучасна держава повинна сприяти найменш хворобливій інтеграції національної економіки і своїх громадян до світового господарства. І якщо реалізація її економічної функції в такому разі повинна цілеспрямовано перетворювати країну на вузол транснаціональних гео економічних відносин, то в соціальному аспекті держава повинна нести відповідальність за тих своїх громадян, які на даний момент не здатні вбудуватися у структури глобальної економіки.

Держава покликана надавати їм соціальну допомогу і регулювати темпи перетворень таким чином, щоб населення встигало адаптуватися до умов, що змінюються, забезпечуючи через це свою конкурентоспроможність на міжнародній арені. У світі, що глобалізується, конкурентоспроможність держави залежить ще і від того, наскільки вона здатна забезпечити своїх громадян всією повнотою зовнішньої і внутрішньої інформації.

І тут ми підходимо до третьої тенденції – все більш зростаючого впливу інформаційного суспільства на публічне управління. Зараз ми використовуємо наслідки розвитку інформаційного суспільства, зокрема інформаційні технології, так само як у ХХ ст. люди почали використовувати електрику, не замислюючись про її природу і сприймаючи її як даність. І як у ХХ ст. стало неможливим уявити собі життя без електрики, так само в ХХІ ст. неможливо уявити собі життя без досягнень інформаційного суспільства.

Проте, що вони означають не для окремого індивіда, а для держави? Відповідь тут двояка: з одного боку, держава отримує нові можливості для ефективнішого виконання своїх функцій, наприклад, за допомогою реалізації концепції електронного врядування; але з іншого – виникають нові загрози. І ці нові загрози слід розділити на дві групи: явні та неявні. До явних загроз, з якими останнім часом ведеться все більш серйозна боротьба, поза сумнівом, належить кіберзлочинність.

На відміну від традиційних видів злочинів, історія яких налічує віки, кіберзлочинність – явище відносно молоде і нове, яке виникло з появою мережі інтернет, проте вона вже пройшла у своєму розвитку декілька етапів, останній з яких почався з використання інтернету в політичних цілях, коли виникли такі явища, як інтернет-страйк та інтернет-війна, з'явилося цинічне використання використання кібератак проти урядів окремих держав. Першу подібну акцію 21 грудня 1995 р. здійснила група, що називає себе “Strano Network”, яка протестувала проти політики французького уряду в питаннях ядерних програм і в соціальній сфері [8].

Звичайно, найбільшу небезпеку серед усіх кіберзлочинів представляє кібертероризм, який набуває все більш загрозливих масштабів, часто демонструючи тенденцію зрощення зі “звичайним” тероризмом. Проте це явна загроза. Але, на наш погляд, і сам феномен розвитку кіберпростору (або віртуального простору) представляє низку потенційних загроз. І це саме ті загрози, які можна визначити як неявні, яким поки що не приділяється належної уваги.

Багато сучасних людей є членами різних віртуальних співтовариств, таких як соціальні мережі, клуби, форуми або блоги. Віртуальні співтовариства притягають в першу чергу тому, що вони є місцем, де окрема особа вільна від соціальних бар'єрів, які виникають у результаті “фізичного втілення” ідентичності. Або, іншими словами, там кожен може бути, ким він хоче, а не тим, ким він є. Яскравим прикладом цьому є відомий віртуальний світ “Active Worlds” – простір, де можна проживати альтернативним життям, заводити друзів, створювати сім'ї, вести віртуальний бізнес (хоча і заробляти при цьому цілком реальні гроші). Поза сумнівом, подібні можливості для багатьох людей

дуже привабливі, не випадково деякі віртуальні співтовариства налічують уже мільйони членів, але в цьому криється і певна небезпека.

Деякі дослідники вже досить давно говорять про те, що віртуальні співтовариства полегшують можливість об'єднання людей, що ставлять перед собою завдання зміни або захоплення влади. Підтвердженням цьому є події, що сталися декілька років тому в країнах Магрибу та інших арабських державах, які навіть назвали “революціями фейсбука”.

Крім того, віртуальні співтовариства можуть непомітно підривати і деякі державні основи. Вже зараз існують так звані “віртуальні держави”, що мають майже всі атрибути державності, іноді і власну територію. Це, наприклад, Віртленд, держава, що налічує декілька тисяч громадян зі всього світу, до яких входить і відомий Джуліан Ассанж. Поки таких держав ще мало, але уявимо, що з часом їх ставатиме все більше, причому громадяни цих держав відмовлятимуться від свого реального громадянства на користь віртуального.

Тобто національні держави можуть цілком імовірно зіткнутися з тим, що певна кількість їх громадян уже не вважає себе такими, живуть за іншими законами, а головне – підкоряються іншому “уряду”. Причому не слід забувати, що формою управління віртуальними державами, до речі, як і віртуальними співтовариствами в цілому, зазвичай є те, що, на нашу думку, можна парадоксально назвати “демократичною диктатурою” – на чолі їх знаходиться людина, слово і рішення якої є обов'язковим до беззаперечного виконання, але всі інші члени є абсолютно рівними у своїх правах і можливостях, незалежно від свого реального соціального статусу, майнового стану та інших характеристик. Звучить дещо фантастично, але ще кілька років тому фахівці з національної безпеки так само ставились і до соціальних мереж, вважаючи їх чимось несерйозним і нездатним впливати на ситуацію в реальному світі.

Взагалі, слід визнати, що держави постійно йдуть на декілька кроків позаду розвитку інформаційного суспільства. І це відбувалось від самого початку. Так, як відомо, перші хакери, вірніше фрікери, з'явилися наприкінці 1970-х рр., а перший закон, спрямований на боротьбу з ними, “The Computer Fraud and Abuse Act”, був прийнятий у США лише в 1986 р. [9].

Інший приклад: коли в 2002 р. вийшла книга відомого соціолога Говарда Рейнгольда “Розумний натовп: Нова соціальна революція” [4], мабуть, жодний з політиків або державних діячів не надав їй суттєвої уваги. Найбільш відомою формою розумного натовпу став так званий “флешмоб”. Проте шлях від флешмобу до “арабської весни” виявився дуже коротким, хоча це, по суті, є речі одного порядку. Адже, що таке флешмоб? Це коли багато незнайомих, принаймні, в реальному житті, людей відгукуються на чийсь заклик прийти кудись і зробити щось. Чи не таким чином було організовано події в арабських країнах?

Для запобігання зазначених загроз держави, звичайно, можуть піти шляхом жорсткого контролю над інформаційними мережами, в тому числі, над інтернетом, щоб не допустити розповсюдження небажаної для них інформації та організації небажаних дій, і деякі це або вже роблять, або намагаються робити. Але чи надовго це допоможе? Уявіть собі, що вартість мобільних пристроїв з

постійним доступом до інтернету впаде настільки, що їх матиме кожний школяр, а сама інформація розповсюджуватиметься безкоштовно і напряду через супутники, як це відбувається зараз з GPS-навігацією? Що тоді стане з державною цензурою та контролем? Відповідь очевидна.

На наш погляд, єдиний шлях до зменшення загроз, що породжується розвитком інформаційного суспільства, це не жорсткий контроль і заборони, а знов таки використання “м’якої сили”, але вже стосовно до кіберпростору. Це передбачає його постійний моніторинг, участь у його формуванні та функціонуванні, проактивну, а не реактивну поведінку, приділення більш серйозної уваги реалізації інформаційної функції держави.

Нарешті, четверта тенденція. Вона може видаватись парадоксальною та дискусійною, адже весь кінець ХХ і початок ХХІ ст. у публічному управлінні пройшов під гаслом боротьби з бюрократизмом. Але, на нашу думку, боротьба велась і велась абсолютно справедливо з *практичною реалізацією* бюрократичних принципів, а не з самими принципами. Ця різниця дуже важлива. Так, начебто одні й ті самі принципи соціальної справедливості були реалізовані в СРСР і, наприклад у Швеції, проте наслідки були різними. До того ж, не варто отожднювати бюрократичну і так звану “традиційну” модель публічного управління, яка крім теорії бюрократії мала й інші підгрунття, зокрема принцип “єдиного найкращого шляху”, висунутий Ф. Тейлором.

В історії науки відомі приклади, коли відбувався ренесанс певних теорій і концепцій. Так, наприклад, в економіці з’явилися неокласицизм і неолибералізм. Тому, хоча зараз багато авторів говорять про постбюрократичну парадигму управління, цілком імовірно можна очікувати на появу необюрократизму. Чи можливо це? Для відповіді на це запитання слід дуже коротко повернутись до першоджерела, а саме до шести принципів бюрократії, сформульованих Вебером, та його розумінню цих принципів [5].

Перший з веберовських принципів означає, що владні повноваження виникають із законів і підзаконних актів. Саме така раціональна/легальна форма влади є найбільш “правильною”.

Другий принцип, принцип ієрархії, мабуть, піддавався найбільшій критиці. Але навіть у найбільш гнучких, мережевих, структурах існує ієрархія. Вона може мати два рівні – але і два рівні це вже ієрархія. Мабуть, проблема полягала в тому, що принцип ієрархії був реалізований занадто завзято, що вилилося у створення десятків рівнів, кожний з яких мав декілька підрівнів, закономірним наслідком чого стало виникнення бар’єрів між ними, які, зокрема, обмежували проходження інформаційних потоків і ресурсів.

Третій принцип говорить про те, що організація відокремлена від приватного життя її співробітників.

Четвертий принцип визначає управління як особливий вид діяльності, що вимагає спеціальної професійної підготовки, у зв’язку з чим їм може займатися не кожний.

П’ятий принцип говорить про те, що бюрократична діяльність займає у співробітників увесь час, на відміну від раніше існуючої ситуації, коли вона розглядалася як вторинна.

І, нарешті, відповідно до *шостого* принципу в управлінні організацією, слід дотримуватись певних загальних правил, що не залежать від особистості керівника. Усі ці принципи видаються цілком доцільними.

Відповідно до бачення самого Вебера, в бюрократичній системі спеціалізація функцій покликана підвищити ефективність бюрократичної системи, ієрархія повноважень і система правил повинні забезпечувати надійність рішень, а безособовість системи має на увазі, що при однакових обставинах будуть прийняті однакові, тобто неупереджені, рішення.

Отже, чому може відбутись повернення до зазначених принципів? Цьому є декілька причин, і всі вони є наслідком попередньо розглянутих тенденцій.

Так, одним з позитивних наслідків глобалізації є розповсюдження демократії, а демократія – це завжди дотримання чітких, зрозумілих і правил, що діють для всіх оформлених у вигляді нормативно-правових актів. Так само без наявності подібних правил не можлива ефективна співпраця між різними акторами публічного управління, про яких йшлося. З іншого боку, демократичний режим є уособленням раціональної форми влади, а також ґрунтується на певних цінностях, однією з яких є невторчання в особисте життя людини, його відділення від професійної діяльності.

Інформаційні технології, що виникли в результаті розвитку інформаційного суспільства і які використовуються в публічному управлінні, здебільшого ґрунтуються на деревовидних, тобто ієрархічних структурах і чітко визначених правилах. Ієрархії присутні і у віртуальних співтовариствах. Та і будь-яка організація з будь-якою структурою має, як зазначалось, принаймні два рівні ієрархії, адже ієрархічність закладена не лише в людській, а і взагалі в живій природі.

Зміна функцій публічного управління, підвищення турбулентності та невизначеності зовнішнього середовища як ніколи раніше потребуватиме від співробітників органів влади не лише спеціальної професійної підготовки, а і постійного підвищення своєї кваліфікації. А наявність постійних правил в організації, як формальних, так і неформальних, незалежно від особистості керівника вже давно визнана менеджментом як складова організаційної культури.

Тобто, як можна бачити, для всіх веберовських принципів є місце в сучасному публічному управлінні. Хоча, як видається, для цього необхідно заново переосмислити поняття “бюро”. З позицій Вебера, бюро як особливий тип організації має три основні складові: люди, що працюють в бюро; матеріальні засоби праці, які вони використовують для роботи; та документи, які є продуктом діяльності. Достатньо, на наш погляд, у цій конструкції замінити документи на послуги, що надаються громадянам, і ми матимемо модернізовану версію класичного бюро. Звичайно, що вже навряд чи колись відбудеться повернення до тієї бюрократичної моделі, як її малював у своєму уявленні Вебер, проте певні його ідеї залишатимуться актуальними і надалі (мабуть, в цьому і полягає справжній геній науковця).

У цілому, говорячи про публічне управління ХХІ ст., можна і необхідно робити прогнози, але якщо ХХ ст. довело нам свою непередбачуваність, то, з великою долею ймовірності, ХХІ ст. буде ще більш неочікуваним. Однак,

на нашу думку, є всі підстави стверджувати, що національна держава як осередок стабільності в хиткому світі глобальності існуватиме і далі та матиме достатньо важелів, інструментів і сили для забезпечення розвитку, покращення добробуту своїх громадян, забезпечення їхніх прав і свобод.

Література:

1. *Грамши А.* Тюремные тетради / А. Грамши. – М. : Политиздат, 1991. – 560 с.
2. *Зегберс К.* Сшивая лоскутное одіяло / К. Зегберс // Pro et Contra. – 2006. – Т. 4. – № 4. – С. 66–75.
3. История политических и правовых учений : учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянц. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Норма, 2004. – 944 с.
4. *Рейнгольд Говард.* Умная толпа: новая социальная революция / Говард Рейнгольд ; пер. с англ. А. Гарькавого. – М. : ФАИР ПРЕСС, 2006. – 416 с.
5. *Gerth H. H.* From Max Weber : Essays in Sociology / H. H. Gerth, C. W. Mills. – London : Routledge and Kegan Paul, 1970. – 457 p.
6. Globalism versus realism. – N.Y. : Mainstream Publishing, 2007. – 286 p.
7. *Nye Joseph S.* Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power / Joseph S. Nye. – N.Y.: Basic Books, 1990. – 320 p.
8. *Rheingold H.* A Slice of Life in My Virtual Community / H. Rheingold. – Режим доступу : <http://www.informatik.uk/gnomic/rheingold.html>.
9. *Roszak T.* The Cult of Information: The Folklore of Computers and the True Art of Thinking / T. Roszak. – Cambridge: Lutterworth Press, 2006. – 308 p.
10. *Sassen S.* Loosing Control? Sovereignty in an Age of Globalization / S. Sassen. – N.Y. : Jossey-Bass, 2006. – 329 p.

Надійшла до редколегії 21.01.2013 р.

УДК 351

В. В. ТОЛКОВАНОВ

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ НА НОВИХ ЗАСАДАХ: ДОСВІД УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАКТИКИ

Розглянуто актуальні питання реалізації державної регіональної політики в Україні. Визначено нові підходи та інноваційні інструменти регіонального розвитку на засадах аналізу нормативно-правових актів, країчих вітчизняних і зарубіжних практик.

Ключові слова: державна регіональна політика, регіональний розвиток, кластер, адміністративна реформа, європейська інтеграція.